

ISSN: 2146-1740
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ayd>,

MALATYA'DA YEREL SİYASETİN DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNDE HAMİT FENDOĞLU'NUN (HAMİDO) ETKİSİ*

THE INFLUENCE OF HAMİT FENDOĞLU (HAMİDO) ON THE TRANSFORMATION OF
LOCAL POLITICS IN MALATYA

Canan KATILMIŞ¹

Abdulkadir BAHARÇİÇEK²

Özet

Makale Bilgi

Gönderilme:
22/02/2020

Kabul:
29/06/2020

Çok partili hayata geçiş ile demokratik süreç kimi zaman anti-demokratik yöntemler ile kesintiye uğramıştır ancak demokratik eğilimler ve talepler gelişme göstermeye devam etmiştir. Çok partili hayata geçiş ile Türkiye’de yaşanan değişiklik, sadece bir iktidar değişikliği değildir. Türkiye’de siyaset algısı da değişmeye başlamış ve bu zamanla yerel siyasete de ulaşmıştır. Türkiye’de siyaset artık sadece seçkinlerin değil halka yakınlığı ile bilinen, halkın sevdiği ve saygı duyduğu, yerel halkın bulunduğu coğrafyaya, kültüre ve inanca hâkim kişilerin de yarıştığı bir alana taşınmıştır. Türkiye’de yaşanan tüm bu siyasi değişimlerin içinde bulunan ve Malatya’nın siyasi dönüşümlerine önemli katkıları olan Hamit Fendoğlu, 17 Nisan 1978’de bombalı bir suikast sonucu yaşamını yitirmiştir. Ölümünden sonra Malatya’da meydana gelen olaylar Hamit Fendoğlu’nun Malatya’daki etkisini ortaya koymuştur.

Bu çalışmada, Hamit Fendoğlu’nun Malatya’da meydana getirdiği siyasal dönüşüm ortaya konmaya çalışılacaktır. Öncelikle Türkiye’de önemli siyasi değişimlerin yaşandığı ve bu değişimlerin sadece ulusal siyasette değil yerel siyasette de etkisini gösterdiği, 1950-80’li yılları oluşturan siyasal sürece değinilecektir. Daha sonra, Hamit Fendoğlu’nu Malatya siyasetinde öne çıkaran nedenler, siyasi faaliyetleri ve bunların yerel siyasete etkileri incelenecektir. Son olarak, çalışmanın asıl amacı, Hamit Fendoğlu’nun Malatya siyasetinde meydana getirdiği siyasal dönüşüm ele alınacaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılacak ve değerlendirmeler, bu tarihe kadar geçen süreçte gerçekleşen gelişmeler, bu gelişmelere ilişkin açık kaynak verileri, basılı metinler, haber ve internet kaynaklarından faydalanılarak yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çok partili hayata geçiş, demokratikleşme, hamit fendoğlu, malatya’da siyasal dönüşüm.

*Bu çalışma, (2018) “Yerel Ve Genel Siyaset Üzerindeki Etkileri Açısından Hamit Fendoğlu” isimli tez çalışmasından üretilmiştir.

¹ Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0001-5978-2674, canan.katilmis@gmail.com

² Profesör Doktor, İnönü Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-5053-8069, abdulcadir.baharcicek@inonu.edu.tr

Abstract

Article Info

Received:
22/02/2020

Accepted:
29/06/2020

With the transition to multi-party life, the democratic process was sometimes interrupted by anti-democratic methods, but democratic tendencies and demands have continued to improve. With the transition to multi-party life, changes taking place in Turkey is not just a change of power. Perception of politics in Turkey has started to change, and by time local politics as well. Politics is no longer performed only by the elite in Turkey, it has moved to an area that is known for its proximity to the public, loved and respected by the people, and dominated by the geography, culture and belief of the local people. In this regard, Hamit Fendoğlu, who made significant contributions to the political transformations of Malatya, died as he was assassinated on 17 April 1978. The events that took place in Malatya after his death revealed the effect of Hamit Fendoğlu in Malatya once again.

This study will put forward the political transformation in Malatya made by Hamit Fendoğlu. First of all, the political process which formed the 1950-80s and experienced important political shifts that influenced not only national politics but also the local politics will be touched on. Then, the reasons why Hamit Fendoğlu was a prominent political figure in Malatya, his political activities and their effects on local politics will be examined. Finally, the main aim of the study, Hamit Fendoğlu’s political transformation in the politics of Malatya, will be discussed.

Keywords: Transition to multi-party life, democratization, hamit fendoğlu, political transformation in malatya.

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze kadar Türk siyasal hayatında önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler, özellikle çok partili hayata geçişi zorunlu hale getiren ulusal ve yerel demokratik eğilimlerin etkisi altında şekillenmiştir. Cumhuriyet’in kurulmasından çok partili hayata geçişe kadar süregelen ve tek parti iktidarının otoritesi ile belirlenen siyaset, çok partili hayata geçiş ile toplumun diğer kesimlerince de dâhil olunan ve belirlenen bir hal almıştır. Çok partili hayata geçiş süreci, önceleri bir seçim sistemi ve yalnızca iktidar değişikliği olarak görülmüştür. Ancak siyasetteki bu değişim ile siyaset, devlet tekelinde bir araç olmaktan çıkıp toplumsal bir niteliğe dönüşmüştür. Ulusal siyasette meydana gelen demokratik eğilimler, yerel siyasette de zamanla etkisini göstermeye başlamıştır. Özellikle, yerel yönetimlerde bulunduğu coğrafyayı çok iyi tanıyan, yerel halkın diline ve geleneklerine hâkim, muhafazakâr görülen girişimci taban ile iletişimi kuvvetli yeni

siyasetçilere olan ihtiyaç artmıştır. Türkiye’de bu siyasi ihtiyaçtan doğan önemli isimlerden biri, Malatyalı siyasetçi Hamit Fendoğlu’dur.

Hamit Fendoğlu, Türkiye’de siyasetin değiştiği çok partili hayata geçiş süreci ile başlayan ve darbeler dönemi olarak adlandırılan 1960-80’li yılların tüm siyasi olaylarına şahitlik etmiştir. Fendoğlu, Türk siyasal hayatının şekillenmeye başladığı bu dönemde, seçkinlerin uğraşı olmaktan çıkan ve dönüşen siyasetin yetiştirdiği isimlerden biridir. Malatya siyasetinin inşasında ise günümüze kadar devam eden bir etkiye sahiptir. Siyasi faaliyetlerine DP ile başlayan Hamit Fendoğlu, milletvekilliği ve belediye başkanlığı yaptığı dönemlerde adından sıkça söz ettirmiştir. Özellikle, Fendoğlu’nun bağımsız adaylığını koyarak Belediye Başkanı seçildiği 11 Aralık 1977 yerel seçimleri, Malatya’nın bugüne kadar gelen siyasi kimliğini belirlemiştir.

Bu çalışmada, öncelikle Hamit Fendoğlu’nun siyasi hayatını oluşturan 1950-80’li yılların siyasi konjonktürü üzerinde durulacaktır. Bu dönem aynı zamanda, ulusal siyasette meydana gelen değişikliklerin yerel siyaseti belirlediği bir dönemdir. Bu nedenle Türkiye’de önemli siyasi gelişmelerin yaşandığı 1950-80’li yılların Malatya’sı, Hamit Fendoğlu’nu Malatya siyasetinde öne çıkaran nedenler ve onun aktif siyasi faaliyetleri ele alınacaktır. Son olarak, Fendoğlu’nun Malatya siyasetinin dönüşüm sürecine katkıları üzerinde durulacaktır.

2. Türkiye’de Siyasal Dönüşüm: 1950-80’li Yıllar

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan 1950 yılına kadar tek parti sistemi ile yönetilmiştir. Bu dönemde çok partili hayata geçiş için denemeler yapılmış ancak bu denemeler, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, 1923-1950 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından yönetilmiştir. Toplumda oluşan yeni iktidar talepleri ve bazı dış etkenler yeni demokratik adımları atmaya zorunlu hale getirmiştir. Bu adımların atılmaya başlandığı çok partili hayata geçiş süreci, sonrasında yaşanan askeri darbeler ve müdahaleler Türkiye’nin geçirdiği siyasal evreleri oluşturmaktadır.

2.1. Demokratikleşme Eğilimleri

II. Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomik ve siyasal krizler büyümeye başlamış, CHP içerisindeki muhalif söylemler artmıştır (Çufalı, 2005:405). Çok partili hayata geçişe kadar parti içerisinde ara sıra muhalif söylemler olsa da 1945’te Meclise sunulan ‘Çifçiyi Topraklandırma Kanunu’ ile parti içi muhalefet belirgin hale gelmiştir. Aynı yıl gerçekleşen ve demokrasi adına siyasi atmosferin değişmeye başladığını gösteren diğer iki önemli gelişme

ise; Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuad Köprülü ve Recep Peker tarafından sunulan 'Dörtlü Takrir' ile Hüsnü Avni Ulaş, Nuri Demirağ, Cevat Rifat Atilhan tarafından kurulan 'Milli Kalkınma Partisi'dir (Özbudun, 2010: 16). Bu gelişmeler çok partili hayata geçiş için atılan önemli adımlar olmakla beraber, özellikle CHP'nin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yüzünü Batıya dönmesi ve savaşı oluşturan koşullar nedeniyle artan liberalleşme eğilimleri, İsmet İnönü'yü yeni siyasi reformların gerekliliği üzerinde düşünmeye sevk etmiştir (Buluş, 2004: 152). Demokrasilerin zaferi ile sonuçlanan 2. Dünya Savaşı, Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalan Türkiye'yi değişimlere karşı sessiz kalmaya zorlamıştır. Dünyada meydana gelen gelişmeler, Türkiye'de meydana gelen değişimlerin kabulünü kolaylaştırmıştır (Özbudun, 2010: 21).

Uluslararası faktörlerin Türkiye'de yaşanan siyasi değişimler için ortam hazırladığı görüşünün ağırlığı bir tarafa, Türkiye'de yaşanan siyasi değişimlerin tamamını dışarda yaşanan olaylara bağlamak ve Türkiye'nin yöneticilerinin sırf yabancı bir devleti memnun etmek için hükümet şeklini değiştirdiğini söylemek doğru olmayacaktır (Lewis, 2004: 186). Bu süreç içerisinde yaşanan iktisadi ve sosyal gelişmeler, eğitimin ve mesleklerin belli bir grubun idaresinden çıkması, kitle haberleşme araçlarının gelişmesi, CHP yönetimini kabullenmeye isteksiz yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle, Türkiye'de demokratik gelişmeler sadece iç ve dış etkilerin kontrolü altında ortaya çıkmamıştır. Aynı zamanda, demokratikleşme sürecinin ve gelişmelerin bir sonucu olarak halkın iktisadi düzen ve daha demokratik bir hükümet şekli talebiyle ortaya çıkmıştır (Lewis,2004: 478).

2.2.Çok Partili Hayata Geçiş

Cumhuriyetin ilk yıllarında, tek parti iktidarı olmasına rağmen seçimler yapılmaya devam etmiştir. Bu dönemde demokrasinin en önemli aracı olan seçimlerin tek parti ile sürdürülmesinin nedeni, cumhuriyetçi seçkinlerin yanında sultanlığın yeniden inşası çabası içerisinde olan kimi İslamcı ve az da olsa Liberallerin kendi aralarında oluşturduğu muhalefetin Cumhuriyet yönetimine tehdit olarak algılanması olmuştur (Karadağ, 2005: 323). II. Dünya savaşının oluşturduğu siyasi ve ekonomik ortama gelindiğinde ise, Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçiş için de şartlar oluşmaya başlamıştır. Gün geçtikçe bozulan siyasi ve ekonomik olaylar üzerine bir de 1942 yılında konulan Varlık Vergisi, halkın yönetime karşı isteksizliğini arttırmıştır. Muhalefet halkın içinde ve Meclis içinde artmaya başlamıştır. Özellikle, Alparslan Türkeş bu dönemde İnönü'ye eleştirilerde bulunmuştur. Ancak, bu tek

parti yönetimine karşı etkili bir muhalefet oluşturacak güçte olmamıştır (Birand, Dündar, Çaplı, 2007: 159).

II. Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesini temsil eden müttefiklerin kazanmış olması aynı zamanda otoriter sisteme dayalı yönetimlerin yenilgisi olarak görülmüştür. Tek parti yönetimine dayalı sistemler gözden düşerken serbest seçim koşullarına sahip ülkeler ise değer kazanmıştır (Akıncı ve Usta, 2016: 277). Savaşın bitmesiyle birlikte Sovyet Rusya ise Doğu Avrupa'da kendi rejimine bağlı devletler kuşağı oluşturmak istemektedir. Bu siyasi ortamda içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik krizle tek başına mücadele edemeyeceğini düşünen Türkiye, tercihini Batı demokrasilerinden yana kullanmıştır (Apuhan, 2010: 67). İnönü, gerek 19 Mayıs 1945'te San Francisco Konferansı öncesinde yaptığı durum değerlendirmesinde gerekse 1945'te mecliste yaptığı konuşmasında Mustafa Kemal'in izinden giderek hep kurmak istediği demokrasiyi kuracağına dair söylemlerinde, yeni seçim sistemine ve bir muhalefet partisine hazır olduğunu göstermiştir (Albayrak, 2004: 30). O gün ki siyasi ve ekonomik şartlar içinde İnönü, bir miktar liberalleşmenin gerekliliğini kabul etmiştir. Ancak, Demokrat Partilileri hazırlıksız yakalamak maksadı ile seçimlerin 1947'den 1946'ya alınmış olması çok partili hayata geçişin tamamıyla rızaya dayanmadığını göstermektedir (Zürcher, 2004: 304). Yeni sistemde ilk defa uygulanan 1946 seçimlerinin demokratik olmayan bir ortamda ve demokratik olmayan yollar ile yapılmış olması, CHP üyelerinin siyasi muhalefeti devlete ihanet sayması, muhalefetin radyo kullanımına engel olunmaya çalışılması, siyasal partilerin ortak bir liste ile seçime gitmelerinin yasaklanması gibi gelişmelerde bunu ispatlar niteliktedir (Karadağ, 2005: 325).

2.3. Demokrat Parti Dönemi

1946 seçiminde yapılan yolsuzluklar CHP'nin sonuçları ilan edemez duruma gelmesine neden olduğu gibi bu seçimler, Demokrat Parti'nin (DP) yıllarca kullanacağı bir propaganda aracı haline gelmiştir (Alçora, 2015: 175). DP, çok partili hayata geçiş ile ortaya çıkan diğer tüm partiler gibi halkın içinden bir grubun demokratik talepleri ile ortaya çıkmamıştır. Millet Meclisi'nin içinden kopup gelen ve 3'ü hala milletvekili olan kişiler tarafından kurulmuştur (Gülsünler ve Ertürk, 2012: 91). DP'nin kabul görmesine karşı, DP ile kurulan 27 partinin başarısız olmasının nedeni DP gibi Cumhuriyet'in kurucu partisi olan CHP'den geliyor olmamalıdır (Apuhan, 2010: 73). Ali Fuat Başgil'in ifadesi ile ; "Franko gibi İnönü'de harpten sonra totaliter rejimin devam ettirilebileceğine dair kanaat getirmiş olsaydı mevcut rejimi sürdürmek için tereddüt etmeyecekti. DP kapatılana kadar süren kin dolu münasebetlerinin sebebi bundandır." (Başgil, 1966: 55). Bu nedenle, yeni bir partiyi şartların

dayatması olarak kabul eden İnönü, kurulan muhalif partinin kendi gözetiminde olacağına inanmıştır (Apuhan, 2010: 73).

DP Genel Başkanı Adnan Menderes, elli bir yaşında ve yirmi bir yıllık milletvekilidir. Vekillik görevinin 16 yılını CHP'de icra etmiş biri olarak Menderes, kendisini keşfedenin Atatürk olduğunu birçok kez dile getirmiştir. Partinin asli kurucularından Celal Bayar, Başbakanlık ve Atatürk'ün iktisat vekilliği gibi birçok görevde bulunmuştur. Aynı zamanda İstiklal Harbinin Galip Hocası ve Atatürk'ün silah arkadaşıdır. Partinin diğer bir kurucu üyesi Mehmet Fuat Köprülü ise edebiyat profesörüdür. Refik Koraltan ise, ilk TBMM mebuslarından. Valilik görevinde bulunduğu sıralarda Bayar ile ilişkileri gelişmiştir (Demirkırat Belgeseli, 2007).

1946-50'li yıllar olarak ifade edilen geçiş döneminde, siyasal parti propagandasını sınırlayan yasalar az da olsa yumuşatılmıştır. DP seçimlerin daha iyi bir ortamda gerçekleşmesi için elinden gelen çabayı göstermiştir. 14 Mayıs 1950 seçimlerini, ülke genelinde oyların % 53,3'ünü alarak kazanmıştır. Bu şekilde ülke liberal ekonomi modeline de adım atmıştır. DP, seçim kampanyaları süresince devletçiliği sert bir şekilde eleştirmiştir (Alçora, 2015: 186). Türkiye'nin en verimli liberalleşme hamlesinin tarımla başlaması gerektiğini ve liberal ekonomi programlarının gerekliliğini sıklıkla dile getiren DP, çiftçiye ucuz kredi sağlamıştır. Tarım ürünleri fiyatlarını yükselterek çiftçinin menfaatine öncelik veren politikalar oluşturmuştur. Bu nedenle özellikle sermaye ve toprak sahiplerinden büyük destek görmüştür (Zürcher, 2004: 326). Yeni vergiler konulmadan da kamu gelirlerinin arttırılabileceği, sosyal adaletin sağlanabileceği bir vergi sisteminin kurulabileceği ve bireylerin mali gücüne uygun olarak vergi yükümlülüğü sağlanacağı yönünde atılan adımlar, DP'nin halkın desteğini kazanan diğer politik hedeflerini oluşturmaktadır (Takım, 2012: 167).

2.4. Demokratik Kırılmalar

1954 seçimlerine kadar DP üyeleri ve politikalarının tarafsız ve temkinli olduğu görülmektedir. 1954 seçimlerinde halktan büyük destek alarak iktidara gelen DP'liler, hızlı ekonomik kalkınmanın ve köylülere sağlanan maddi teşviklerin halk desteğini arttıracığına inanmıştır. Bu desteğin kendisine büyük bir fırsat sunduğunun bilincinde olan DP'liler, ordu dâhil hiçbir grubun iktidarı ele geçirmeye cesaret edemeyeceğini düşünmüştür (Karpat, 2007: 169). DP iktidarı aldığı halk desteğinin büyük kısmını, gündeminde sıklıkla yer alan liberal söylemlerine borçludur. Parti temel hak ve özgürlüklerin sağlanması adına bireysel haklardan

bahsetmiştir. Ve bu söylemler ile o güne kadar siyasal hayattan dışlandıklarını düşünen kimi kesimler devlet için bir anlam ifade edebildiklerini görmüştür. DP iktidarı modernleşme ile dini-geleneksel değerler arasında bir çatışmanın olmadığını göstermeye çalışmıştır. İktidar aynı zamanda askeri ve sivil bürokrasinin geçmişe nazaran keyfi davranışlarının sınırlandırılmasına yönelik ifadelerde bulunmuştur (Demirel, 2001: 498).

DP önemli bir halk desteği ile hizmet etmeye başlamış ancak sadece halka yönelik hizmetler ile değil bazı siyasi adımlar ile de muhalefetin tepkisini kazanmıştır. DP'nin sürekli dile getirdiği ve daha sonra yasallaştırdığı "Haksız İktisap", CHP'ye çalışanların cezalandırılması gerektiği yönündeki söylemleri, emeklilik sürecinde yapılan değişiklikler ve CHP'ye oy verdiği gerekçesiyle Kırşehir'in ilçe yapılmakla cezalandırılmak istenmesi gibi kararları muhalefetin tepkisini çekmiştir (Göktepe, 2012: 7). Üniversitelerde ve bürokraside yapılan tasfiyeler, gerçekleşen 6-7 Eylül olayları ile başlayan süreç ve DP'nin basına sınırlamalar getirmesi, radyonun sadece DP propagandası yapan bir araç haline gelmesi, DP'ye olan tepkiyi arttırmıştır. Liberal ekonomi politikaları ile başlayıp daha sonra bozulan ekonomi, ticaret açığının giderek büyümesi, tarım ürünlerine yüksek fiyat verilmesi sonucu enflasyonun artması ise artan muhalefetin ekonomik nedenleridir (Yücel, 2016: 7). Bu gibi gelişmeler iktidarı yıpratmış ve Menderes'in gerginliklerinin siyasete yansımaya neden olmuştur. DP, muhalefet partilerinin seçime tek liste ile girmeye yönelmesi üzerine muhalefetin seçimlere hazırlanmasına engel olmak için, 1958 seçimlerini öne almıştır. DP iktidarı ile Türkiye'de yeşermeye başlayan demokratik eğilimler, DP iktidarını ortadan kaldırmaya yönelik yeni anti-demokratik bir süreci beraberinde getirmiştir (Demirkat Belgeseli, 2017). Diğer taraftan, DP'nin başından beri sürdürmeye çalıştığı özgürlükçü tavır, muhalefet tarafından benimsenmemiş ve hep bir kırılma göstermiştir. İktidara geldiğinden beri muhalefet tarafından istenilmediğini düşünen DP'liler, muhalefetin kendilerini yıpratmak için her türlü yolu kullanacağı düşüncesi ile muhalefete karşı önlemler almıştır. CHP'nin mallarına el konulmasına yönelik teşebbüsler, basın yasakları konulması, iktidara muhalif gazetelerin cezalandırılırken iktidara yakın gazetelerin teşviki, hükümeti eleştiren akademisyenlerin devletin diğer kurumlarında bakan emrine verilmeleri, devletin önemli bazı görevlerinde bulunan kişilerin emekli edilmesi bu önlemlerden bazılarıdır (Ruscuklu, 2008: 39). Bu önlemler CHP iktidarı ve bu iktidarın bir parçası olan ordu için onur kırıcı görülmüştür. Bu nedenle ordunun, DP'nin iktidara geldiği ilk günden orduya güvenmediği ve orduyu itibarsızlaştırmaya çalıştığı düşüncesi öyle boyutlara ulaşmıştır ki, DP iktidarını yıpratmak için gizli cunta 1954 yılının Kasım ayında kurulmuştur. 1960 askeri darbesini

gerçekleştirenlerin büyük çoğunluğu bu örgüt içerisindeydi (Karpat, 2007: 174). Büyük bir halk desteğini alarak yola koyulan DP iktidarı artan ekonomik sıkıntılar ile yıpranmaya başlamıştır. Orduda hiçbir şekilde reforma gidemeyen DP iktidarı, dört yılda dört defa Savunma Bakanı değiştirmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmeler ile birlikte, 1954 yılına elindiğinde ordu, DP iktidarına el koymak için hazırlıklara başlamıştır. Bu hazırlıklardan ilki, Orhan Kabibay ve Dündar Seyhan gibi Türkiye’nin çıkmazda olduğu inancıyla hükümetin değişmesi gerektiğine inanan subayların, aldıkları ihtilal kararını uygulamak için örgüte destek toplaması olmuştur. Başkanlığına Yarbay Faruk Güventürk’ün getirildiği örgüt, kısa sürede büyüyerek 27 Mayıs 1960 sabahı ihtilali gerçekleştirmiştir (Demirkat Belgeseli, 2017).

Türkiye’de siyasi hayatı şekillendiren önemli olaylardan bir diğeri ise, 12 Mart Muhtırası’dır. 1960 askeri darbesinden on yıl sonra gerçekleşen Muhtıra’da, 60’lı yıllarda meydana gelen siyasi olayların etkisi büyüktür. Muhtıranın 1. maddesinde yer alan ve gerekçesi olarak belirtilen “anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar...” bu dönemde Türkiye’nin içerisinde bulunduğu siyasi ve sosyal durumu özetlemektedir (İnce, 2016: 143). Türkiye’de, 1968 yılına kadar sosyal-demokrat ve Kemalist çizgi ile faaliyetlerini yürüten gençlik hareketleri, bu dönemde dünya siyasetini şekillendiren küresel soğuk savaşın etkisinde sosyalizme inanan ve sosyalistlere güvenen bir yapıya bürünmüştür. Kendi akademik eğilimlerinin ötesinde ideolojik eğilimler için mücadele eden gençler, kamuoyunda sürekli toplumun huzurunu bozan bireyler olarak görülmüştür. 1970 yılı sonrasında artan devrimci hareketin daha fazla militarize edilmesi sonucu hükümet sert bir tutum sergilemiştir. Ancak hükümetin sergilediği sert tutum ile öğrencilerin ve bazı kurumların şiddete yönelik muhalif tavrı, bu sürecin demokrasiye katkı sağlamak yerine demokrasiyi kesintiye uğratan askeri bir müdahale ile sonuçlanmasına neden olmuştur (Göktolga, 2005: 947).

3. Malatya’da Siyasal İklim: 1950-1980 Arası Dönemi

Türkiye’de özellikle çok partili hayata geçiş ile başlayan siyasi değişim ve dönüşüm Malatya’da da oluşmaya başlamıştır. Hamit Fendoğlu’nun yarattığı siyasi etkilerin anlaşılması için Malatya’daki gelişmelerin kısaca ortaya konulması gerekir.

3.1. Malatya’da Sosyo-Politik Yapı

Türkiye’nin birçok ilinde meydana gelen göç olayları ile birlikte kentleşmenin artması, köy ortamında çok belirgin olmayan bazı ayrışma kaynaklarını belirgin hale getirmiştir.

Şehirleşme ve beraberinde başlayan ekonomik ve ticari faaliyetlerin Alevi-Sünni ayrışmasını arttırdığı görülmektedir (Mardin, 1995: 136). Bu ayrışmanın belirginleşmesinde diğer bir faktör, zamanla oluşan politik kutuplaşmalardır. Kırsal alanlardan kentlere doğru gerçekleşen göç ile köy ortamında bir arada yaşayan bölge insanı, şehirde de aynı bölgelere yerleşmişlerdir. Belirli bölgelerde kitle halinde yaşamaya başlayan aileler, zamanla bazı grupların hedefi haline gelmiştir. Geçmişin Alevi isyanlarını komünist hareketler olarak tanımlayarak sahiplenen sol, Alevileri doğal müttefiki olarak kabul etmiştir. Buna karşı diğer tarafta yer alan sağ, Alevilere karşı Sünni kitleye sahip çıkmıştır. Tüm bu sürecin neticesi olarak Sünniler ile Aleviler arasındaki mezhepsel ayrışmaya politik bir kimlik kazandırılmıştır. (Yılmaz, 2004: 261).

1950'lilerden sonra, Malatya'da da mezhepsel ayrışma kaynaklı sosyal ve siyasal sorunlar belirginleşmeye başlamıştır. Gerçekleşen bazı hadiseler bu ayrışmayı tırmandırmıştır. Bunlardan ilki 1952 yılında, Vatan gazetesi başyazarı Ahmed Emin Yalman'ın o dönemde Malatya'da bir lise öğrencisi olan Hüseyin Üzmez tarafından vurulmasıdır. Malatya Hadisesi olarak bilinen bu olayla beraber, Malatya'da ardı arkası kesilmez olaylar yaşanmaya başlamıştır (Başbüyük, 2014: 11). 1970'lerde başlayan ve giderek derinleşen politik kutuplaşma, Alevi-Sünni vatandaşların birbirlerini tehdit olarak algılamalarını daha belirgin hale getirmiştir. Bunun sonucu olarak Aleviler ile Sünniler arasındaki kutuplaşma özellikle politik nedenlere bağlı olarak çatışmaya dönüşmüş, Malatya ve diğer illerde ciddi olayların yaşanmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2004: 262). 12 Eylül askeri darbesini hazırlayan olaylar, Türkiye genelinde meydana gelmeden önce siyasal ayrışmayı şiddetlendirebilecek illerde meydana gelmeye başlamıştır. Ülke genelinde görülmeye başlayan sağ-sol ve öğrenci hareketleri Malatya, Maraş ve Çorum gibi illerde mezhepsel çatışmalara dönüşmüştür. Daha sonra tüm Türkiye'ye yayılmaya başlayacak olaylar, Malatya'da da Alevi-Sünni olayları olarak meydana gelmiştir (Kısacık, 2012: 12).

Malatya'daki sosyo-politik ortamı anlamlandırmada diğer önemli bir faktör ise seçmen davranışlarıdır. Alevi ve Sünni vatandaşlar arasında meydana gelen ayrışma aynı zamanda seçmen davranışları ve eğilimlerini ifade etmeyi kolaylaştırmaktadır. Aleviler, 1950, 54 ve 57 yıllarında yapılan milletvekili genel seçimlerinde oyların yaklaşık yüzde %70'ini DP'ye vermiştir. Malatya'da çoğunluğu oluşturan Sünni nüfus ise uzunca bir süre İsmet İnönü'ye olan bağlılıklarından ötürü, CHP'yi desteklemiştir (Şahhüseyinoğlu, 2015: 16). 1977 yılı seçimlerine kadar, Malatya'da belediye yönetimi CHP'dedir. CHP iktidarını Malatya'daki sol

hareketlere ve toplumcu siyaset anlayışına dayandırmak güçtür. 1977’lere kadar CHP’nin belediye yönetiminin Malatya’da kesintisiz destek görmesinin nedeni, Malatya’nın kendi yetiştirdiği bir siyasetçi olarak İsmet İnönü’ye her koşulda sahip çıkma isteğidir. Bu destek, İnönü’nün karşısına sonraki yıllarda güçlü bir muhalefet olarak çıkacak, memleketlisi Hamit Fendoğlu (Hamido)’nun varlığı ile son bulmuştur. Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren 54 yıl boyunca CHP’den isimlerin siyaseti paylaştığı Malatya’da, ilk defa sağda yer alan bağımsız bir aday olarak Hamit Fendoğlu Belediye Başkanı seçilmiştir (Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2017).

4. Hamido’yu Malatya Siyasetinde Öne Çıkaran Nedenler

Hamit Fendoğlu’nun Malatya siyasetinde öne çıkmasını sağlayan şifre kendi ifadesinde gizlidir. Sahip olduğu her şeyi siyasi mücadelesi için harcamayı göze alan Hamido, kendi ifade ettiği şekli ile tüm siyasi hayatı boyunca, “Ha” ile haktan yana “Mi” ile milletten yana, “Do” ile doğruluktan yana olmuştur (Malatya Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 1978).

4.1. Özgeçmişi

Hamit Fendoğlu, 1919 yılında Malatya’da doğmuştur. 15-20 köyün birleşmesinden oluşan Malatya’nın merkezine bağlı Bulgurlu köyünde dünyaya gelen Fendoğlu, İzollu Aşireti’ne bağlı varlıklı bir ailenin çocuğudur (Şahhüseyinoğlu, 2015: 30). Vefatının birkaç ay öncesinden çalışmalarına başladığı ancak yarım kalan at, köpek ve diğer birçok hayvan resimleriyle süslediği hatıra defterinde şu cümleler ile kendisini anlatmıştır: “*Hamido bir aşiret çocuğudur. Annesi Besime Fendoğlu, Rişvan Aşireti Memsuri kabilesinden babası Hüseyin Fendoğlu ise İzollu aşiretinden, Kör Hüseyin Ağalardandır.*” Bu iki aşiretin ve Malatya topraklarının evladı olarak dünyaya gelmiştir. Yenyol İlköğretim Okulu’nda eğitim hayatına başlayan Hamido, o yıllarda daha henüz reşit değilken fikirleriyle birilerinin dikkatini çekmiş ve kabul görmüş olacak ki, 1937 yılında henüz sekizinci sınıf öğrencisiyken Fırat Gazetesi’nde aleyhinde yazı yazılmıştır (TRT Haber Belgeseli, 2011). Hamit Fendoğlu, Eskişehir Lisesi mezunudur. Bildiği diller: Türkçe, Kürtçe, az Farsî, az Fransızca. Mesleği: ziraatçı, çiftçi, sporcu, politikacıdır. Hamit Fendoğlu’nun spora da büyük ilgisi vardır. Bu ilgisi kendisini 1950’lerde Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü’ne kadar taşımıştır. Özellikle, Malatya’da amatör spora büyük katkı sağlamıştır. Kardeşi İbrahim Fendoğlu, Beşiktaş Futbol Takımı’nda oynarken kendisi de büyük destek göstermiştir (Fendoğlu ile Kişisel Görüşme, 26

Haziran 2018). Askerlik vazifesini, 1941-44 yılları arasında 3,5 yıl yapmıştır. Devlet Demiryollarında 1,5 yıl memur olarak çalışmıştır (TRT Haber Belgeseli, 2011).

1946 yılında ilk siyasi faaliyetlerine başlayan Hamit Fendoğlu, köy köy dolaşıp DP için oy istemiştir. 1948 yılında, “Son Söz Milletindir” adlı haftalık bir gazete çıkarmıştır. Aynı yıl başbakan Menderes tarafından Ankara’ya çağırılan Fendoğlu, Kömür Dağıtım Müessesesi’nde müdür yardımcısı olarak çalışmıştır. Bir süre Ankara’da Celal Bayar ve Adnan Menderes’in korumalığını yapmıştır. 27 Mayıs askeri darbesi ile DP kapatılmış; Hamit Fendoğlu ve DP’nin 529 üyesi Yassıada’ya sürgün edilmiştir (Fendoğlu ile Kişisel Görüşme, 26 Haziran 2018). Adnan Menderes ile birlikte idam ile yargılananlar arasında yer almıştır. Hamit Fendoğlu, 1961 yılının Eylül ayına kadar mahkûm edilmiştir. Bu yargılama sonunda 3 yıl 6 ay ceza almıştır. 1965 yılında AP’den Malatya milletvekili seçilmiştir. 2 Ekim 1968’de AP’den uzaklaştırılmış, meclis içi kavgaları nedeniyle 25 Mart 1969’da partiden ihraç edilmiştir (Milliyet Gazetesi Arşivi, 1977). Hamit Fendoğlu, siyasi tarihe geçen ismi ile Hamido, 1978 yılının 17 Nisan günü kendisine yakın arkadaşı ve Yassıada’da hücre arkadaşı olan Kasım Önadım adı ile gönderilen bombalı paketin patlaması sonucu gelini ve iki torunu ile birlikte hayatını kaybetmiştir. Hamit Fendoğlu suikastı gerçekleştirildiğinde Hamit Fendoğlu henüz dört aylık belediye başkanıdır (Naci Şavata ile kişisel görüşme, 2018).

4.2. Beslendiği Kaynaklar ve Fikirleri

Hamit Fendoğlu’nu siyasette belirgin hale getiren en önemli faktör, onun fikir ve düşünce dünyasıdır. Hamido’nun düşünce ve fikir dünyasının inşasında en önemli isim ise "canlılık, samimiyet ve daima yenilik" sloganıyla Yedi Meşalecilerin öncülerinden Vasfi Mahir Kocatürk’tür. Kocatürk, bu dönemde milliyetçi fikirlerinden ötürü Malatya’ya gönderilmiştir. Aynı yıllarda, Hamit Fendoğlu Malatya Lisesi’nde öğrencidir (TRT Haber Belegeseli, 2011). Malatya Lisesi’nde okurken ki hocalarının da onun fikir hayatına önemli etkileri olmuştur. Kocatürk ile benzer şekilde Türkçü fikirlerinden dolayı o dönemde Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay, Arif Nihat Asya gibi birçok isim Malatya’ya gönderilmiş ve Malatya Lisesi’nde öğretmenlik yapmıştır. (Dinç, 2015: 186).

Bu dönemde Türk fikir dünyasının yetiştirdiği önemli isimler, Malatya fikir hareketleri üzerinde de etkilerini göstererek Malatya’da milliyetçi-muhafazakâr neslin oluşmasında etkili olmuştur (M. Celal Fendoğlu ile Kişisel Görüşme, 2017). Malatyalı ve ülkücü olan Bahattin Atilla bu dönemde Malatya’da çoğalan Türkçü hareketin öncülerinin kasıtlı olarak İsmet

İnönü tarafından Malatya’ya gönderildiğini belirterek şu ifadeleri kullanmıştır: “İnönü Cumhurbaşkanı iken onu ziyarete giden memleketlilerinin ‘Memleketin Malatya’ya hiç yardımın dokunmuyor.’ gibi sözlerine karşı şöyle cevap vermişti: ‘Doğru, günü birlik işlerde Malatya’ya ayrıcalıklı davranmıyorum. Ama size yaptığım iyiliğin neticesini yıllar sonra göreceksiniz. Türkiye’nin en iyi hocalarını Malatya’ya bir şekilde gönderiyorum.’ dedi. İsmet İnönü sözünde haklı çıkmıştır. Hamit Fendoğlu bu dönemde yetişmiş milliyetçi-muhafazakâr neslin öncülerindedir (Dinç, 2015: 55).

Fendoğlu’nun bu dönemde etkilendiği diğer önemli bir isim “Bayrak Şairi” Arif Nihat Asya’dır. Eşi Mukaddes Fendoğlu o dönemde Hamit Fendoğlu’nu ve kendisini fikirleriyle en çok etkileyen ismin, Arif Nihat Asya olduğunu belirtmiştir. Mukaddes Fendoğlu, o döneme dair hatırladıklarını şöyle ifade etmektedir: “Arif Nihat’ı önceleri İsmet İnönü sürgüne göndermişti. Dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel’in Malatya’ya geldiğinin hemen ertesinde, müdürlükten alınıp düz öğretmen yapıldı. Arif Nihat Asya bizim evin bitişiğinde otururdu. Eşi bizim okulda kimya öğretmeni idi. Kendisi edebiyat öğretmeni idi. Gerek Hamit’i gerek beni o dönemde en çok etkileyen isim Arif Nihat’tır (Mukaddes Fendoğlu ile Kişisel Görüşme, 2018). Mehmet Sait Çekmegil’in ölümünden evvel yaptığı konuşmasında yer alan ifadeleri ile Hamit Fendoğlu’nu o dönemde etkileyen diğer bir ismin Çekmegil olduğu bilinmektedir. Çekmegil’in ifadeleri ile Hamido’nun :

“...İslami bir kimliği vardı. Ancak onun İslami kimliği siyasete dâhil değildi. Fikir olarak İslami meseleleri seviyordu ancak politika yaparken dini meseleleri konuşmazdı, zaten politikaya daha fazla vakit ayırırdı...” (Dinç, 2015: 56).

4.3. Siyasi Kimliği

Hamit Fendoğlu milliyetçi ve muhafazakâr bir siyasi anlayışa sahiptir. Fendoğlu’nun milliyetçilik anlayışı, AP’nin milliyetçilik çizgisi ile örtüşmekte, hatta birkaç adım sağında yer aldığı gözlemlenmektedir. AP’lilerin milliyetçi söylemleri zamanla MHP çizgisi ile benzerlik göstermiştir. Özellikle, 1970’ler ve sonrasında oluşan milliyetçilik anlayışı ile MHP’nin milliyetçilik anlayışı arasındaki farkın zamanla neredeyse belirsiz hale geldiği görülmektedir. AP’nin bu dönemdeki milliyetçi söylemleri Hamit Fendoğlu’nun milliyetçilik anlayışına yaklaşmıştır. “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü”, “Milli birlik ve beraberlik” vurgusu Hamit Fendoğlu için devlete ve siyasete yakınlaşma hizmet ettiği için değil, samimiyetle inanıldığı için söylemlerinde yer almıştır (Kaynar,

2016). Hamit Fendoğlu'nun bir üst kimlik olarak Türk vatandaşlığını benimsediği görülmektedir. Ancak, Hamit Fendoğlu'nun yaşadığı coğrafyada bulunan farklı etnik veya dini gruba mensup olanlara karşı, dışlayıcı bir tavır gösterdiği görülmemiştir. Hamit Fendoğlu Türk vatandaşlığını veya Türk etnik kimliğini açık biçimde içimde dışlayıcı söylemlerde bulunanlara karşı olumsuz bir tavır içinde olmuştur. O'nun, Malatya'da ve çevre illerde farklı dini ve siyasi görüşe sahip birçok dostluğu olmuştur. Bölge halkının neredeyse tamamının sözlerine itimat etmesi, sempati duyması ve desteklemesi bu yüzdendir (TBMM Tutanak Arşivi, 1965-69).

Mehmet Fendoğlu bu konuya açıklık getiren sözleri ile amcası Hamit Fendoğlu'nun milliyetçiliğini şu şekilde dile getirmiştir: “Aile olarak çizgimiz her zaman bellidir. Ailece ülkücü camiadan hiç kopmadık. Amcam ile birlikte şehit olan çocuklarımızın biri Kürşat, biri Bozkurt idi. Amcam, sadece doğduğu ve büyüdüğü coğrafyayı değil Türkiye'yi seven bir siyaset adamıydı. Bir milliyetçi, bir vatanseverdi. Vatani uğruna şehit oldu.” (M. Celal Fendoğlu ile Kişisel Görüşme, 2018). Hamit Fendoğlu'nun siyasi söylemlerinde muhafazakârlık anlayışının belirgin hale geldiği yıllar ise özellikle ilk gençlik yıllarında uzak olduğu din düşüncesine ilgi duymaya başladığı 40'lı yıllardır. Hamit Fendoğlu'nun yetiştiği ve büyüdüğü coğrafyanın mevcut muhafazakârlık anlayışının etkisinde oluşan bir muhafazakârlık anlayışı olmak ile beraber Şavata'nın benzer ifadesi ile:

“Hamido muhafazakârdı. Onun için din muhafazakârlığının bir parçası ve daha çok ahlaki bir kurum olarak kabul görmüştür. Dinin hayattan çıkarılması ile toplumun ve bilhassa gençlerin ahlaki seviyesinin düşeceğine ve aile bağlarının zayıflayacağına inanırdı. Sadece yaşlılara değil, herhangi bir konuda daha fazla bilgi sahibi olduğuna inanılan kişiye karşı da saygının azalmaması gerektiğini söylerdi. Hamido'nun en yakınındaki kişi olarak onun büyük dostlarının Alevi kişilerden de olduğunu biliyorum. Doğan Dede ile ilişkisinin temeli de bu düşünceye dayanır. Hamido, geleneklerin kaybolmasını gençliğin ahlaki bakımdan gerileyişinin belirtileri olarak yorumlamaktaydı.” (Naci Şavata ile Kişisel Görüşme, 2018).

4.4. Fendoğlu'nun Siyasal Faaliyetleri

Hamit Fendoğlu belediye başkanı, Milletvekili ve parti üyesi olarak, yaşadığı süre içerisinde aktif bir siyaset yürütmüştür. O'nun siyaset anlayışında siyasetçi hizmet adamıdır.

Bu anlayışı nedeniyle siyaseti halka hizmet aracı olarak, tüm hayatı boyunca aktif olarak sürdürmüştür.

4.4.1. Siyaset İle Tanışması: DP Dönemi

Türkiye'de demokrasi için bir dönüm noktası olan DP, Hamit Fendoğlu'nun siyasi hayatı için de bir dönüm noktası olmuştur. DP ile Türkiye yeni bir siyasi yola girmiştir. Çok partili hayata geçiş ile ilk defa toplumda oluşan siyasi eğilimler ve demokrasi rüzgârı gençleri de etkilemiştir. Bu dönemde, DP bir süre gençlik teşkilatlarına mesafeli durmuştur. Ancak CHP karşısında güçlü bir muhalefetin ancak güçlü bir gençlik ile durulabileceğini düşünen DP, gençlik kollarının kurulmasına karar vermiştir. Hamit Fendoğlu ilk siyasi faaliyetlerine, 1954 seçimlerinin öncesinde DP tarafından CHP'nin gençliğe karşı tutumları ve politikaları nedeniyle kurdukları gençlik kolları olan, "Genç Demokratlar Teşkilatı" ile dâhil olmuştur (Demirel, 2016: 108). Bu dönemde oluşan çeşitli gençlik örgütleri ve onların milliyetçilik ilkeleri göz önünde bulundurulduğunda, Hamit Fendoğlu'nun milliyetçilik ve muhafazakârlık anlayışına hitap eden söylemleriyle, Genç Demokratlar Teşkilatı'na yaklaştığı görülmektedir (Öz, 2015: 92).

Hamit Fendoğlu siyasi faaliyetlerini bir süre DP'nin gençlik kollarında il başkanlığını yaparak sürdürmüştür. Bu dönemde, DP'nin Malatya'daki en çalışkan ve aktif üyesidir. 1950'lilerde il teşkilatlanmalarına hız veren DP'nin, Hamit Fendoğlu'nun yaşadığı ve büyüdüğü coğrafyada, halkın üzerindeki etkisini ve yerel ağza hâkimiyetini görmesi uzun sürmemiştir. Bu nedenle Hamido'yu, şehir merkezlerinde ve köylerde örgütlenme ile görevlendirmiştir. Hamido'nun siyasette bir öncü olmaya ve şehrin artık siyasi bir karakteri olarak tanınmaya başladığı dönem, DP'nin teşkilatlanmaya başladığı 1946-50 arası dönem olmuştur. Bu yıllarda, Fendoğlu köy köy dolaşıp DP için oy istemiştir (Mehmet Celal Fendoğlu ile kişisel görüşme, 26 Haziran 2018).

27 Mayıs askeri darbesi ile DP kapatılmış ve darbeye karşı çıkan kesimler ve karşıt görüşler AP çatısı altında toplanmıştır. DP tabanını temsile soyunan AP için, partiye mensup olmanın en ayırıcı vasfı bu dönemde hiç kuşkusuz 27 Mayıs'a karşı çıkmak olmuştur. Bu nedenle Hamido DP'nin kapatılması ile siyasi hayatına AP ile devam etme kararı almıştır (Milliyet Gazetesi Arşivi,1964).

4.4.2. Milletvekilliği

Türkiye genel seçim tarihine bakıldığında, 1961 seçimlerine kadar Malatya'dan CHP dışında hiçbir partiden aday seçimi kazanamamıştır. İlk defa 1961 seçimlerinde, Yeni Türkiye Partisi'nden (YTP) bir aday milletvekili olmuştur. (Yüksek Seçim Kurulu, 2018). Hamit Fendoğlu Demokrat Parti'nin devamı olarak görülen Adalet Partisi'ne katılmış ve 1965 seçimlerinde aday olmuştur. Milletvekili seçileceğine kesin gözüyle bakan Hamit Fendoğlu, TRT radyosundan bir konuşma yayınlamıştır. Bu konuşma metnini milletvekili olduğu ilk meclis konuşmasında da yinelemiştir. 6 maddeden oluşan konuşmanın içeriği şu şekildedir;

- “1) Milli davalar ile mukaddesatımıza müdafî olacağıma,*
 - 2) Her sınıftan içtimai toplulukların dertlerini dile getirip haklarını koruyacağıma,*
 - 3) Milletvekili seçildikten sonra seçim bölgemi ve seçmenlerimi ziyaret ve temas için dört sene beklemeyeceğime,*
 - 4) Mesai saatlerimi eğlence yerlerinde geçirmeyeceğime,*
 - 5) Malatya'mızın en küçüğünden en büyüğüne kadar hiçbir davasına ilgisiz kalmayacağıma,*
 - 6) Seçmenlerimin ve hemşerilerimin her türlü arzusunu yerine getirmek için elimden geleni yapacağıma namusum ve şerefim üzerine yemin ederim.*
- Ben Hamido'yum, sözümden dönmem. Hürmetlerimle.”*

1965 seçimlerine kadar genel seçimlerinde hiçbir sağ partinin güçlü olmadığı Malatya'da Hamit Fendoğlu bu seçimleri AP'den 13. Dönem (1965-1969) milletvekili olarak kazanmıştır (TBMM, 1965).

Hamit Fendoğlu milletvekili seçilir seçilmez hizmetlerine başlamıştır. Hamit Fendoğlu'nun milletvekili iken danışmanlığını ve yazışmalarını eşi Muakkades Fendoğlu yapmıştır. Mukaddes Fendoğlu, Hamit Fendoğlu'nun henüz görevine başlamadan ülke meseleleri ile ilgili düzeltilmesi gerektiğini düşündüğü konular hakkında Başbakan Demirel ile uzunca bir görüşme yaptığını belirtmiştir. Demirel'in bu görüşmede geçen meseleleri yazılı şekilde de talep etmesi üzerine, Hamido'nun bir talepler listesi yazdığını ve Malatya'nın acil ihtiyaçlarına dair taleplerinin de bu listeye eklenerek Demirel'e ulaştırıldığını ifade etmektedir (Mehmet Celal Fendoğlu ile Kişisel Görüşme, 2018). Hamit Fendoğlu'nun sözlerini yerine getirmek için çalıştığı ve özellikle vaatte bulunduğu altı madde üzerinden kanunlaştırılmasını istediği meseleleri Meclise ilettiği, Meclis konuşmalarında yer almaktadır. Meclis tutanaklarında yer alan konuşmalarında en fazla üzerinde durduğu konular; resmi araçların özel işlerde kullanımının önlenmesi, küçük maaşlı memurlara daha fazla zam

yapılması, dini eğitim, af kanunu, memurların işten atılması ve tayini gibi birçok konu hakkında önerilerden oluşmaktadır (TBMM Meclis Tutanağı, 1968: 658).

4.4.3. Belediye Başkanlığı

AP’den ihracından sonra bir süre siyasetten uzak kalma kararı alan Hamit Fendoğlu, bu sürede aile çiftliklerinde çiftçilik ile uğraşmıştır. Belediye başkanlığı için tekrar siyasete dönme kararı almıştır. Hamit Fendoğlu’nun siyasete döneceğinin bilgisini alan kimi siyasetçiler, Hamit Fendoğlu ile irtibata geçmiştir. Erbakan’ın Hamido ile ittifak kurma isteğinde olduğu da bilinmektedir. Bu dönemde sadece Erbakan değil Türkeş ve Demirel de Hamido’yu partisine davet etmiştir. Ancak Hamido bu davetleri reddetmiştir (Naci Şavata ile kişisel görüşme, 2018). Hamido, üç partiden gördüğü destek ve kendi oluşturduğu bir ekip çalışması ile 11 Aralık 1977 yerel seçimlerinde bağımsız olarak aday olduğunu açıklamıştır. Bu seçimde Malatya Belediye Başkanı seçilmiştir (Haber Vitrini, Aralık 2012). Başkan seçilişini takip eden haftalarda çalışmalarına TRT Radyosu’nda yaptığı konuşmalarda yer vermiştir. Bu konuşma da yer alan ifadeler ile;

“Malatya’nın öncelikli sorununu gıda maddeleri, odun ve kömür sorunudur.”

diyerek işe başlayan Fendoğlu, yapılacak çalışmaları şu şekilde sıralamıştır;

“...yakıt sorunlarını çözüme ulaştırmak için bütün yakıt temini ile alakadar işletmecileri bir araya getirecek bir yerleşme ve birleşme sahası temini, gıda maddelerinin temiz ve sağlıklı sunulması amacı ile şehrin uygun yerlerine pazar tahsis edilmesi, yine gıda maddelerinin bir kısmının ihtiyaç sahiplerine daha uygun imkânlarla sağlanması için merkezi yerlerde halka ucuz gıda temini, modern bir sebze ve meyve hali yapılması, çocukların güvenli bir ortamda eğlenebilmesi için semt programının içinde çocuk bahçeleri inşası, gençler için ise milli park, yüzme havuzu ve turistik bir butik otel inşası...” (Mukaddes Fendoğlu & Naci Şavata ile Kişisel Görüşme, 2018).

Hamido sadece dört ay belediye başkanlığı yapabilmiştir. Dört ay süresince, Malatya’ya hizmet etmek için ara vermeksizin çalıştığı belediye meclis kararlarından gözlemlenebilen Hamit Fendoğlu, bu çalışmaların birçoğuna vefatından evvel başlamıştır. 1977 meclis kararları dosyasına göre 19, 1978 meclis kararları dosyasına göre ise 34 karar Hamit Fendoğlu’nun belediye başkanlığında alınmıştır. Fendoğlu’nun Belediye Başkanlığı yaptığı süre içerisinde alınan meclis kararları incelendiğinde belediye hizmetleri için gerek ulusal

gerek uluslararası temaslarının olduğu görülmektedir. Almanya ziyaretleri gerçekleştirerek, bu ziyaretlerde Malatya ile ilgili projeleri anlatmış ve finansman sağlamaya çalışmıştır. Fendoğlu yapmış olduğu tüm hizmetleri şeffaflık ile yönetmiş ve istişareye açmıştır. Bu toplantıların ardından Malatya için önemli hizmetler getirecek olan un ve ekmek fabrikası inşası, yol, kanalizasyon ve asfaltlama, mezarlık, şantiye yapımı ve makine alım işi ile ilgili kararlar onanmıştır (Malatya Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 1978).

5. Hamit Fendoğlu Ve Malatya’da Siyasal Dönüşüm

Türkiye’nin siyasi dönüşümlerine şahitlik eden Hamit Fendoğlu’nun siyasetteki en önemli etkisi hiç kuşkusuz Malatya’da meydana getirdiği siyasi dönüşümdür. Fendoğlu sadece siyasette yaptığı hizmetler ile belirgin hale gelmiş değildir. Milletvekilliği ve belediye başkanlığı gibi önemli görevlerde bulunmadan önce de siyasetteki yeri belirgindir. Bu görevlere gelene kadar ki sürede geçirdiği siyasi tecrübe onu siyasette öne çıkarmıştır. Özellikle, Yassıada’da göstermiş olduğu siyasi tavrın bunda önemi büyüktür. Hamit Fendoğlu’nun arkadaşı Ömer Kan, halkın Hamido’ya idamlar ve Yassıada sonrasındaki minnettarlığının ölçüsünü şöyle ifade etmiştir: “*O şartlarda Malatya’dan değil, Türkiye’nin hangi ilinden seçime girse kazanırdı.*” Hamit Fendoğlu’nun yakın arkadaşlarından İlhan Yiğitol ise, o dönemde oluşan siyasi atmosferi ve Hamido’nun halk üzerindeki intibasını şu cümleler ile aktarmıştır; “*İnsanlar bana O’nu gösterip, ‘Hamido bu mu?’ diye soruyordu.*” (Dinç, 2015: 159).

5.1. Malatya’da Sağın Güçlenmesi

Cumhuriyet’in kuruluşundan sonraki 54 yıl boyunca Malatya’da sol çizgide isimler belediye başkanlığı yapmıştır (TRT Haber Belgeseli, 2011). Cumhuriyet kurulduktan sonra 1928-1930 yılları arasında görev alan ilk belediye başkanı İbrahim İpekçi’dir. Daha sonraki seçimlerde sırasıyla belediye başkanlığını kazanan isimler: M. Naim Karaköylü (1930-34), Tefik Temelli (1934-39), Cafer Özelçi (1939-42), Şefik Tugay (1942-43), Hikmet Fırat (1943-46), Sait Fırat (1946-50) 1951-1957 yılları arasında Nurettin Akyurt; Avni Gebeş (1957-1960), Turgut Temelli (1963-71)’dir. 1973 seçimlerinde Nuri Nebioğlu Belediye başkanı seçilmiş ve 1978 belediye seçimlerine kadar CHP’nin adayları belediye başkanlığı yapmıştır (Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2018).

4 Mayıs 1950 seçimleri ile CHP’nin güç kaybetmeye başladığı görülmektedir. Bu seçimlerde iktidardaki CHP’nin, tüm Türkiye’de açık ara ile oy kaybettiği görülmüştür. Seçim sonuçları,

CHP'nin sadece ülkenin belli yerlerindeki sandıklarda değil, tüm Ankara'da kaybettiğini göstermiştir. Yeni Meclis'te CHP'nin Ankara adayları, İsmet İnönü de dâhil seçimi kaybetmiştir. DP'nin tüm ülkede seçimleri kazandığı bu dönemde dahi Malatya, CHP ve İsmet İnönü için umut olmuştur. İnönü en güçlü olduğu ikinci seçim çevresi olan Malatya'da seçimi kazanamazsa, CHP'nin Meclis'e sokabileceği az sayıdaki milletvekili arasında partinin genel başkanı da bulunamayacaktır. Bu seçimlerde, Türkiye'de bulunan 63 ilden CHP sadece 8 ilde seçimi kazanmıştır ve bu 8 ilden biri Malatya'dır (TÜİK, 2012). Böyle bir siyasi geleneğin ardından 1977 yerel seçimlerinin farklı sonuçlanması ve bu siyasi geleneğin bozulması, şüphesiz Hamido'nun etkisi ile olmuştur. Malatya'da, CHP karşısında güçlü bir aday ile durulabileceğini düşünen dönemin Adalet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Selamet Partisi bağımsız aday olarak seçime giren Hamit Fendoğlu'nu desteklemiştir (Haber Vitriini, 2012).

Hamit Fendoğlu'nun Malatya'da yıllarca süregelen siyasi geleneği dönüştürmesinde en önemli faktör, onun siyasi imajıdır. Yerel siyasetin en önemli unsurlarından biri temsilciler ile seçmenler arasındaki coğrafi ve toplumsal uzaklığın az olması gerektiği hususudur. Aradaki bu uzaklığın ulusal düzeye oranla az olması demokrasi kuramının öngördüğü gerçek seçim sürecinin iyi işlemesine ve etkili halk denetiminin gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır (Pustu, 2005: 4). Hamit Fendoğlu, bölge halkını çok iyi tanımaktadır. Malatya'da tanınmış iki büyük ailenin mensubu olduğundan çevre illerde de tanınmaktadır. Özellikle, memleketinde ve çevre illerde halka eğilmesini bildiğinden ve dürüstlüğünden önemli bir saygınlığı vardır. O'nun tanınmışlığı sadece bulunduğu bölge ile de sınırlı kalmamıştır. Hamit Fendoğlu, belediye başkanı olmadan önce kapı kapı dolaşıp halkın nabzını tutmuş ve sözler vermiştir. Bu sözleri yerine getirmek için Ankara'ya gidip bürokratlarla görüşüp projeler sunmuştur. Bütçe yeterli olmadığından ötürü ziyaretleri Ankara ve çevre illerle sınırlı kalmamış, Almanya'ya da gezi düzenlemiştir. Almanya ziyaretinde gurbetçilerden yüklü bir miktar para toplamış ve verdiği sözleri yerine getirmek için memlekete dönmüştür (Naci Şavata ile kişisel görüşme, 2018). 1978 seçimlerinde Malatya'da bir ilk gerçekleşmiş, üç partiden gördüğü destek ve kendi oluşturduğu ekip çalışması ile 11 Aralık 1977 yerel seçimlerinde bağımsız aday olarak seçime giren Hamit Fendoğlu, Malatya Belediye Başkanı seçilmiştir (TRT Haber Belgeseli, 1978).

Hamit Fendoğlu'nun belediye başkanı seçilmesi ile Malatya'da siyaset yön değiştirmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan 1978 yılına kadar süregelen siyasi geleneğin seyri soldan sağa kaymıştır. Bu seçimlerden sonraki tüm yerel seçimlerde sağ partiler belediye seçimlerini kazanmıştır. Hamit Fendoğlu belediye başkanı iken belediye başkan yardımcısı olan ve MSP'den belediye meclis üyesi olan Naci Şavata, Hamit Fendoğlu'nun vefatından sonra atama ile belediye başkanı olmuştur.

Naci Şavata'dan sonra Hamit Fendoğlu gibi kardeşi İbrahim Fendoğlu, bağımsız aday olarak girdiği 1979 seçimlerini kazanarak belediye başkanı olmuştur. 1984 ve 89 seçimlerini Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi'nden Seyhan Semercioğlu kazanmıştır. Bu tarihten sonraki seçimleri ise, MHP ile Adalet ve Kalkınma Partisi'nin adayları kazanmıştır (YSK, 2018).

5.2. Ayrılıkçı Fikir Hareketlerine Karşı Tavrı

Hamit Fendoğlu'nun Malatya siyasetinde belirleyici olduğu bir diğer mesele, illegal bir terör örgütü olan PKK'nın ve şehir yapılanmalarının henüz oluşmaya başladığı yıllarda farkına varıp önlem almasıdır. Malatya'da bugüne kadar PKK gibi terör örgütlerinin destek bulmamasının ve 28abul görmemesinin nedeni, Malatya'da o dönemde yetişen milliyetçi-muhafazakâr neslin ve bu neslin en önemli temsili olan Hamit Fendoğlu'nun katkılarıdır. Hamit Fendoğlu, PKK faaliyetlerine karşı köy köy dolaşp bölge halkı Türk milliyetçiliğine yönlendirmeye çalışmıştır. Fendoğlu'nun 1970'lerde oluşmaya başlayan ayrılıkçı fikirlere karşı kurduğu sert ifadeleri yankı bulmuştur. PKK'nın temelini attığı ve Malatya'daki öncü örgütü olduğu söylenen Ala Rızgari örgütü o günlerde bölgede aktif faaliyet göstermektedir (Kısacık, 2015). Gerek özel konuşmalarında gerekse siyasi konuşmalarında Ala Rızgari örgütüne sıklıkla yüklenerek, bu ülkenin başına gelecek en büyük tehlikenin Kürtçülük olacağını anlatmıştır. Hamit Fendoğlu İzollu ve Rışvan aşireti gibi iki büyük aşiretin mensubudur. Mensup olduğu iki aşiretin o dönemde gerek Malatya'da gerek civar illerde önemli bir otoritesi vardır. Bu aşiretlerin üzerindeki saygınlığı ve Kürtçe'ye hâkimiyeti nedeniyle Hamit Fendoğlu, bölgedeki Kürt halkını ayrılıkçı terör örgütünün etkisinden uzaklaştırmıştır. Malatya ve çevre illerdeki köyleri kuzeni Şerif Dursun ile birlikte Türk Milliyetçiliğine ve vatanseverliğe davet etmiştir (M. Celal Fendoğlu ile Kişisel Görüşme, 2017). Şavata'nın ifadeleri ile:

“Bütün bunlar, Hamido'nun etkinlik alanine genişletmiş ve bu demografik gerçek onu bölgesel lider konumuna yükseltmiştir. Sadece Malatya'da değil aynı zamanda Adıyaman,

Urfa, Elazığ ve Diyarbakır gibi illerde de büyük saygı kazandırmıştır. Hamido kazandığı bu saygı ve sevgi ile bölgedeki Kürtlere siyasi ve ideolojik bir değer kazandırmaya çalışmıştır.’’ (Naci Şavata ile kişisel görüşme, 2018).

Hamido, Kürt olmaya değil Kürtçülüğe karşıdır. Bu nedenle ne Kürtçü akımlar, ne de PKK Malatya’da istediği rüzgârı bulamamıştır. Çünkü Hamido’nun Malatya Kürtlerine verdiği siyasi ve ideolojik bir terbiye vardır. O’nun Türk Milliyetçiliği, ancak vatani Türkiye’ye, Türk milletine ve bu topraklara olan bağlılığıyla ifade edilebilir. Mehmet Fendoğlu ise Hamido’nun bölgedeki etkisini şu şekilde ifade etmiştir: *‘‘Bugün amcam yaşasaydı Türkiye’de Kürt sorunu diye bir sorun olmayacaktı.’’* (M.Celal Fendoğlu ile Kişisel Görüşme, 2017).

5.3. Fendoğlu Cinayeti

Hamit Fendoğlu, 1978 yılının 17 Nisan günü en yakın arkadaşı ve aynı zamanda Yassıada’da hücre arkadaşı olan Kasım Önadım ismiyle, Ankara Emek Postanesi’nden kendisine gönderilen bombalı paketin evinde patlaması sonucu hayatını kaybetmiştir. O esnada evde birlikte bulunan gelini ve iki torunu da bu suikastta yaşamlarını yitirmiştir. Suikast Malatya’da ve birkaç çevre ilde başlatılan ve daha sonra tüm ülkeye yayılması hedeflenen siyasi kargaşa ortamını arttırmıştır (TRT Haber Belgeseli, 2011).

1975-80 yılları arasında tüm yurttaki sağ sol çatışmaları belirginleşmeye başlamıştır. Sağ-sol olayları demografik olarak inanç farklılıklarını içinde barındıran Malatya’da, toplumun bazı kesimlerini birbirinden tamamen uzaklaştırmış ve yabancılaştırmıştır. Türkiye’nin tüm illerinde 12 Eylül sürecine girerken artarak devam eden siyasi olaylar, 12 Eylül darbesine varıncaya kadar Malatya ve diğer bazı illerde ciddi boyutlara ulaşmıştır. Birkaç yıl içinde Malatya’da yüzlerce olay meydana gelmiş ve bu olaylarda memur, öğrenci, öğretmen ve esnafın da aralarında bulunduğu toplam 100 kişi hayatını kaybetmiştir. 1975 yılında 2, 1976 yılında 6, 1977 yılında 4, 1978 yılında 39 kişi Malatya’da meydana gelen olaylarda yaşamını yitirmiştir (TBMM Meclis Araştırma Raporu, 2012).Siyasal ve sosyal kutuplaşmanın arttığı böyle bir ortamda Hamit Fendoğlu’na yapılan bombalı suikast girişimi büyük yankı uyandırmıştır. Malatya siyasetine yön vermiş ve Malatya’nın siyasi tercihlerini belirlemiş bir isme, özellikle mahalli seçimlerden sadece dört ay sonra yapılmış bir suikast, Malatya’daki mevcut siyasi karışıklığı arttırmıştır (Milliyet Arşiv, 2019). Saldırı duyulur duyulmaz gerek valilik gerek CHP il örgütü başta olmak üzere yetkililer, önlem alınması için

tedbir almıştır. Ancak hadise duyulur duyulmaz, ilk anda 1000 kişilik bir grubun şehir merkezine doğru yürüdüğü ve sloganlar atarak belli noktalara doğru saldırdığı gözlenmiştir. Dönemin Malatya Valisi Cahit Bayar, yaşanabilecek hadiseleri öngördüğünden sakin olunması ve tahriklere kapılmaması gerektiği konusunda halka ikazda bulunmuştur (Akar, 2009: 180). Saldırının gerçekleştiği günün ertesi gün ise ilçe ve köylerden toplu halde insanlar sabahın erken saatlerden itibaren merkeze gelmeye başlamıştır. Şehir merkezine yürüyen ve gösteri için toplananların sayısı kısa sürede on bini aşmıştır. Turan Emeksiz ve Cezmi Kartay başta olmak üzere Alevi esnafların yoğun olduğu cadde ve mahallelerde sloganlar atarak harekete geçen kitleler işyerlerini tahrip etmişler ve yağmalamışlardır. Bu olaylar alınan tüm önlemlere rağmen 4 gün boyunca sürmüştür. ‘Malatya Olayları’ olarak anılan bu şiddet olayları sonucunda Hamido ve ailesinden 4 kişi olmak üzere toplam 8 kişi hayatını kaybetmiştir. 100’ü tamamen olmak üzere, toplam 960 işyeri ve konut yakılıp, yıkılmıştır. Bu eylemler neticesinde 20’si ağır, 100 kişi yaralanmıştır. Yaşanan bu hadiselerin Malatya’ya maddi faturası ise basında yer alan haberlere göre 100 milyon civarındadır (Güneş TV, 2012).

12 Eylül darbesinin ardından yaşanan bu olaylar neticesinde Malatya’da büyük çoğunluğu Alevi ve demokrat kişilerden oluşan bazı aileler büyük şehirlere taşınmış ya da köyelerine çekilmiştir. Yaşanan suikast hadisesinin maddi kayıplarının yanında Malatya’da meydana getirdiği siyasi tahrip büyüktür. Hamit Fendoğlu’nun siyasi hayatı boyunca Malatya’da oluşturmaya çalıştığı ve başardığı sosyal, toplumsal ve siyasal birlik, Hamit Fendoğlu suikastı ile zedelenmiştir. Hamit Fendoğlu’nun öldürülmesinin ardından meydana gelen hadiseler onun Malatya’da birlik ve beraberliğin tesisinde de ne kadar etkili bir isim olduğunu da göstermiştir (TBMM Meclis Araştırma Raporu, 2012).

6. Sonuç

Türkiye, 1950 yılında yapılan seçimlerde iktidarın el değiştirmesi ile yeni bir döneme girmiş ve yerel siyasetçilerin siyasetteki ağırlıkları da artmaya başlamıştır. 1950’den 1980 yılına kadar geçen süre içerisinde Türk siyasal hayatı ciddi sorunlara şahitlik etmiş, demokratik düzen birçok kez kesintiye uğramıştır. Bunun yanında çok partili siyasal sistemin kesintilere rağmen işlemeye devam etmesiyle, Türk siyasal hayatına yeni farklı isimlerin de dâhil olmasının önü açılmıştır. Hamit Fendoğlu, ulusal siyasette iz bırakan ve Malatya’da yerel siyasetin dönüşümü üzerinde büyük etkisi olan önemli isimlerden biridir.

DP'nin kurulmasına vesile olan çok partili hayata geçiş Hamit Fendoğlu için de önemlidir. İlk siyasi faaliyetlerine DP'nin gençlik kollarındaki çalışmaları ile dâhil olan Hamit Fendoğlu, Yassıada'da göstermiş olduğu siyasi tavrı ve daha sonrasında ortaya koyduğu siyasi imajı ile siyasi tarihe 'Ha' ile haktan yana 'Mi' ile milletten yana ve 'Do' ile doğruluktan yana, yani Hamido olarak geçmiştir. Siyasi hayatı Türkiye'nin en önemli siyasi olaylarının yaşandığı 1950-80'li yılları oluşturan Hamit Fendoğlu, o dönemde Türk siyasetine ve yerel siyasete etkileri ile basında sıkça yer almıştır. Gerek milletvekilliği gerek belediye başkanlığı yaptığı dönemlerde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Onun en önemli etkisi hiç şüphesiz Malatya'da meydana getirdiği siyasi dönüşümdür. 1965 seçimlerine kadar, Malatya'da genel seçimlerde, 1978'lere kadar ise yerel seçimlerde neredeyse sağ partilerden hiçbir aday siyasette yer edinememiştir. Hamit Fendoğlu ile Malatya'da siyasetin seyri değişmiştir. 1965 genel seçimlerinde AP'den aday olan Hamit Fendoğlu, 13. dönem Malatya milletvekili olarak seçimleri kazanmıştır. Bu seçimlerden sonra Malatya'da sağ partiler güç kazanmaya başlamıştır. Bu gelişme, Malatya'nın siyasi kimliğinin bugününü belirleyecek siyasi dönüşümün de ilk adımı olmuştur. 1977 seçimlerinde ise memleketlisi İnönü'ye karşı 54 yıllık siyasi geleneği bozan Hamit Fendoğlu'nun bağımsız aday olarak Belediye başkanı seçilmesi, en etkili adımdır. Fendoğlu'nun Malatya siyasetine katkısı sadece Malatya'da seçmen tercihlerinin değişmesi ile olmamıştır. Hamido, Malatya'da ayrılıkçı fikir ve eylemleri engellemek için köy köy dolaşarak memleketlilerini bu tür illegal yapıların etkisinden kurtarmaya çalışmıştır. Kendisi de milliyetçi-muhafazakâr bir siyasi düşünceye sahip olan Hamit Fendoğlu, tüm hayatı boyunca Malatya halkına vatan ve millet sevgisini anlatmıştır.

Kendine has karakteri ve siyasi kimliği ile ulusa ve memlekete hizmet etmek için hayatını bu uğurda feda eden Hamit Fendoğlu'nun siyasetteki etkisi önemlidir. Hamit Fendoğlu'nu Türk siyasetinden uzaklaştırmak isteyenler, bu etkinin farkında olarak O'nun ölümünün Türkiye'de ses getirecek, ülkeyi kutuplaştıracak bir ortam yaratacağından emindir. Öyle ki, suikastın arkasından Malatya'da başlayan olaylar daha sonra tüm ülkede yayılarak devam etmiştir. Hız kesmeden artan sosyal ve siyasal olaylar daha sonra ciddi maddi ve manevi kayıpların yaşandığı 1980 askeri darbesi ile ardı arkası kesilmeyecek faili meçhul cinayetlerin yaşandığı bir süreci beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Akar, A., (2009). *Türkiye’de komplolar ve provokasyonlar tarihi*, Profil Yayınları.
- Akın, Y., (2007). Türkiye sol hareketinin önemli polemikleri, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akıncı, A. & Usta, S., (2016). Türkiye’de çok partili hayata geçişte etkili olan dış faktörlerin değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 21 (1), 275 – 280.
- Albayrak, M., (2004). *Türk siyasi tarihinde demokrat parti (1946-60)*, Phoenix Yayınevi.
- Alçora, E., (2015). *Türkiye’de siyasi parti propagandası (1946-1960)*, Sosyal Araştırmalar Vakfı
- Apuhan, R. Ş., (2010). *Menderes: 27 Mayıs’tan Yassıada mahkemelerine: resmi tarihi değiştirecek gerçekler*, (4. Baskı), Timaş Yayınları.
- Başgil, A. F. (1966). *27 Mayıs İhtilali ve sebepleri*, (Çev. M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın), Çeltüt Matbaası.
- Başbüyük, Ş., (2014). *Malatya’nın puslu yılları*, Beyan Yayınları.
- Birand, M. A., Dündar, C. & Çaplı B. (2007). *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Buluş, A., (2004). 1923-1950 Dönemi CHP İktisat Politikaları ve CHP’nin İktisadi Devletçilik Anlayışı, *Liberal Düşünce*, 36, 147-170.
- Çufalı, M., (2005). Çok partili hayata geçiş dönemi. İçinde A. Küçük, S. Bakan & A. Karadağ (Ed.), *Türkiye’de Siyasal Hayat*, Aktüel Yayınları.
- Demirel, T., (2001). *Demokrat Parti*, Modern Türkiye’de siyasi düşünce, M. Yılmaz (Ed.), 7. Cilt, İletişim Yayınları.
- Demirel, T., (2016). *Türkiye’nin uzun on yılı: Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dinç, A., (2015). *Meclis’in son kabadayısı ilk faili meçhulü, Hamido*, Hayykitap.
- Göktepe, C. (2009). Demokrat parti dönemi iç ve dış siyasi gelişmeler (1950-1960). İçinde A. Çaylak, C. Göktepe (Ed.), *Osmanlı’dan 2000’li Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi.
- Göktolga, O. (2005). Dünya’da ve Türkiye’de 68 Hareketi ve sonuçları. İçinde A. Küçük, S. Bakan & A. Karadağ (Ed.), *Türkiye’de Siyasal Hayat*, Aktüel Yayınları.
- Gülsünler, M. & Ertürk E., (2012). *Demokrat partinin 1946 – 1950 yılları arasındaki halkla ilişkiler stratejileri*, Selçuk İletişim, 7 (3), 90-99.
- Güneş TV. Malatya olayları tüm yönleriyle araştırılsın.
<http://www.gunestv.com/?islem=hbd&ID=8030&isim=%93malatya-olaylari-tumyonleriyle-arastirilsin%94.html>, Erişim Tarihi: 10.20.2017.
- Haber Vitriini. Hamidoyu öldüren bombanın aynısı bakın kimlere gönderilmiş
<http://habervitrini.com/gundem/hamidoyu-olduren-bombanin-aynisi-bakin-kimleregonderilmis-647347/>, Erişim Tarihi: 15.10.2017.

- İnce, M., (2016). *Darbeler ve demokrasi öncesi-sonrası ve sonuçlarıyla 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, Ozan Yayıncılık.
- Karadağ, A., (2005). Türkiye'de demokratikleşme ve demokratik sistem, İçinde A. Küçük, S. Bakan & A. Karadağ (Ed.), *Türkiye'de Siyasal Hayat*, Aktüel Yayınları.
- Karpat, K., (2007). *Türkiye'de siyasal sistemin evrimi 1876-1980*, İmge Yayınevi.
- Kaynar, M., K., (2016). Siyasilerin kutuplaşma ve kasıtlı gerilim yaratma çabaları, <https://indigodergisi.com/2016/01/siyasilerin-kutuplasma-ve-kasitli-gerilim-yaratmacabalari-demirel-ecevit-1-mayis-kars-kalesi-mikrop-mizah-tayfun-sag-sol-catismasi/>, Erişim Tarihi: 04.03.2018.
- Kısacık, R., (2012). *Cumhuriyet'in ilanından bugüne Malatya'da toplumsal olaylar*, Ozan Yayıncılık.
- Kısacık, R. (2015). *Rizgari ve Ala Rizgari-Kürt sorunu ve etnik örgütlenmeler 2*, Ozan Yayıncılık.
- Lewis, B., (2004). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çev. Metin Kırathlı), Ankara: T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu.
- Malatya Büyükşehir Belediyesi. *Personel Listesi*, <http://m.malatya.bel.tr/personel-list/14/23/eski-belediye-baskanlari.aspx>, Erişim Tarihi: 04.13.2018.
- Mardin, Ş., (1995). *Türkiye'de toplum ve siyaset makaleler 1*, Der. M. Türköne, Tuncay Önder, 5. Baskı, İletişim Yayınları.
- Mehmet Celal Fendoğlu ile Kişisel Görüşme, 25.08.2017, 10. 04. 2018, Malatya.
- Milliyet Gazetesi,(1977). Gazete arşivi <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1977/12/04>, Erişim Tarihi: 05.12.2017.
- Milliyet Gazetesi, (1964). Gazete arşivi, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1964/13/05> Erişim Tarihi: 05.12.2017.
- Nasname. <http://nasname.com/kurdistanda-ulusal-orgutlenmenin-yakin-tarihine-bakma-rizgari-alar/>, Erişim Tarihi: 12.03.2018.
- Mukaddes Fendoğlu ile Kişisel Görüşme, 26.06.2018, Malatya.
- Naci Şavata ile Kişisel Görüşme, 10.04.2018, Malatya.
- Öz, İ., (2015). *Demokrat Parti'nin gençlik politikaları ve gençlik teşkilatı 1946-1960*, C Planı Akademi.
- Özbudun, E., (2010). *Türk siyasal hayatı*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Pustu, Y., (2005). Yerel yönetimler ve demokrasi, *Sayıştay Dergisi*, 57, 121-134.
- Ruscuklu, B., (2008). *Demokrat Parti'den 12 Eylül'e*, Alfa Yayınevi.
- Şahhüseyinoğlu, H. N., (2015). *Yakın tarihimizde kitlesel katliamlar*, Ürün Yayınları.
- T.C Malatya Belediye Arşivi, (1978). Malatya Belediyesi Meclis Kararları, 13.11.1978, 76, 12, 1, Erişim Tarihi: 13.04.2018.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, (1968). TBMM Tutanak Arşivi, 2. Dönem, 23. Cilt, 32. Birleşim - Sayfa 626 32, 12.04.2018, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.meclis_donemleri?v_mec lisdonem=0.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, (2012). Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2782?locale-attribute=en>, Erişim Tarihi: 15.04.2018
- Millet Meclisi Tutanağı Dergisi, (1968), Dönem 2, C.23, 32. Birleşim, 28.1.1968, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c023/mm_02023032.pdf, Erişim Tarihi: 13.04.2018.

TRT (1978). Hamit Fendoğlu Belgeseli (18 Nisan 1978), https://www.youtube.com/watch?v=c_dVv45F9A, Erişim Tarihi: 10.11.2017.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, Cilt: 2, Kasım 2012.

TÜİK (2012). *Milletvekili genel seçimleri 1923-2011*, Yayın No: 3685, TÜİK Matbaası

Yılmaz, N. (2004). Farklılaştıran ve ayırıştıran bir mekanizma olarak kentleşme, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 249-267.

Yüksek Seçim Kurulu. <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleriTuik.pdf>, Erişim Tarihi: 05.11.2017.

Zurcher, E. J., (2004). *Modernleşen Türkiye'nin doğuşu*, İletişim Yayınları.

32. Gün Arşivi, (2017). Demirkat Belgeseli 1. Bölüm, 04.15.2018,

<https://www.youtube.com/watch?v=sBPfjeWbp9Q>, Erişim Tarihi: 15.04.2018.